

KIS-505 – Gl. sublime

(GE – 14 09 96)

Emañ ar c'heal dec'heriet gant ar Gl. *sublime* o hentiñ preder Kornog abaoe daou vilved. Ar c'hentañ pleustrad war an danvez zo ul lizher skrivet gant Loggi'no" (anavezet hiziv dre e anv latin **Longinus**, ha gallek Longin pe gentoc'h pseudo-Longin pa ardaoled e gaou d'ul Loggi'no" dareulour eus an 3t kantvet an oberenn savet daou gantved a-raok gant un aozer dianav). Bezet pe vezet, ar skrid titlet *Peri; u{you*" (Br. *War an uhelled* pe *War an uc'h* pa gounaer ez eo kendarzh Gr. *u{yo*" ha Br. *uc'h*, Gl. *Du sublime* – troet fall hervez Michel DEGUY a ginnig : *Sur la hauteur*), ankouaet betek an 20t kantved gant an holl nemet BOILEAU en troas e galleg er 1674, a vez studiet a-c'houde 1950 e saozneg, alamaneg ha galleg.

Kent distreiñ da Longinus pe gentoc'h d'e adlennenion gempredel¹ e rin un trosell war ar pezh e voe ar Gl. *sublime*, Al. *Erhabene* evit prederourion ha dareulourion Kornog.

Eus La. *subl*"(*mis* "dibrad, er vann ; uhel, e-krec'h ; uhel, hael, meur", Gl. *sublime* er 17t hag 18t kantved a dalveze er sterioù leterc'hadek hepken ; evel pennanv e veze kement hag "uhelled, meurded, haelled". Sk. :

Ce n'est pas ce qu'on appelle esprit, c'est le *sublime* et le simple qui font la vraie beauté. VOLTAIRE (in LALANDE, *Voc. phil.*, p. 1042).

En 20t kantved “ e hañval bezañ dic'hallus reiñ un dezpizadur displegus eus ar ger : aroueziñ a ra dreist-holl ur meno a vamedigezh entanet pe e-keñver kened, pe e-keñver divez, pe e-keñver kefred. Damkanadoù kentoc'h eget deveizadoù eo an despizadurioù roet ”. LALANDE, *id.*, *ibid.*

¹ Sl. Ernst Robert CURTIUS, *La Littérature européenne et le Moyen Âge latin*, Paris, 1956 (tr. diwar an Al.), Henri LEBEGUE, *Traité du sublime*, Paris, 1965 (emb. divyezhek levr ar gaouLonginus), ha dreist-holl Michel DEGUY, “ Le grand-dire. Pour contribuer à une relecture du pseudo-Longin ” el levrenn stroll *Du Sublime*, coll. L'extrême contemporain, Belin, Paris, 1988, pp. 11-35.

Ma ne spir ket ar ster orin latin da zigej an holl gealioù entalet gant an termen na da lakaat a-wel e holl gemeradurioù, ez eus a-walc'h gant an durc'hadur ster a zo en hon c'herz da zec'halv ur c'hevatal brezhonek. Soñjal a ran er bennrann Br. **treüc'h-**, bet arveret c'hoazh gant ar Bredelfennerezh en he deveradoù *treüc'hañ*, *treüc'hadek*, *treüc'hadel*, h.a. (Al. *Sublimierung*, Gl. *sublimation*, h.a., sl. GBLF. ¶¶ 1275 hh.). Furm all ebet gwelloc'h ne welan, dreist-holl abaoe ma 'm eus dizoloet testenn ar gaou Longinus hag he zitl gresianek (hep termal e rin ivez diwar e skouer gant **uc'h** hep mui e troioù 'zo). A se, frazenn VOLTAIRE a drofen :

N'eo ket ar pezh a c'halver spered, an treüc'h hag an eeun sed a ra ar wir gened.

Un alberz a roin eus savlec'hiadoù prederourion Kornog dirak keal an *treüc'h*. Harp a gemeran war LALANDE, *Voc. phil.*, pp. 1042-1044.

Edmund BURKE en *A Philosophical Inquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful* a liamm an *treüc'h* ouzh al laur, an dañjer hag ar spont :

Whatever is fitted in any sort to excite ideas of pain and danger, that is to say whatever is in any sort terrible, or is conversant about terrible objects, or operates in a manner analogous to terror, is a source of the *sublime* ; that is, it is productive of the strongest emotion which the mind is capable of feeling.

Kement a zo en araez da enaouiñ e mod pe vod mennozioù a boan hag a argoll, da lavarout eo kement a zo spouronus en un doare, o tennañ da ergorennoù spouronus pe o werediñ evel ma ra ar spouron, zo un andon a dreüc'h ; eleze, dec'hanus eo d'ar from brasañ a ve gouest ar spered da c'houzañv.

Kevenebiñ a ra an **Treüc'h** “ perzhek da leuniañ ar spered oc'h ezkaelañ dioutañ pep mennoz all, en dalc'h m'emañ d'an haezadoù ha d'ar skeudennoù araezus d'un tennder korfel bras ” hag ar *C'haer* “ a zo er guñvnez hag en haezadoù distennus d'an nervennoù ”.

KANT ivez a zisparti *Kaer* ha **Treüc'h** oc'h ober anezho daou spesad eus an un genad, ar *C'haer* o naouiñ dre e vevennegezh hag e glokted, an **Treüc'h** oc'h angorzhañ mennoz an anvevenn ha pa ve e rezh ar vrasted (**treüc'h** jedoniel) pe ar galloud (**treüc'h** luskoniel). Gant ar *C'haer* ez erzerc'h kenglot, gant an **Treüc'h** kenstourm etre kefrediñ ha dec'hmegañ (sl. *Kritik der Urteilskraft*).

J. J. GOURD a ra eus an **treüc'h** “an trac'henurzh (Gl. *incoordonnable*) e-keñver kened”, eleze pezh a zistremen dre gresk e greñvded lezennoù ordinal ha reol ar genedoniezh, en hevelep doare ma tistremen an aberzh reolennoù an divezoniezh — an **treüc'h** hag an aberzh o vezañ e se eus domani ar gravez.

Th. RIBOT a wel e santad an **treüc'h** ur stad kemplezh o c'hoarvezout a

1° un sentiment pénible d'angoisse, d'abaissement, de diminution de vie, réductible à une émotion primitive, la peur ; 2° la conscience d'un élan, d'une violente énergie déployée, d'une augmentation de vie, réductible à une émotion primitive, le sentiment de la puissance personnelle, le *self-feeling* sous sa forme positive... ; 3° le sentiment conscient ou inconscient de notre sécurité en face d'une puissance formidable : sans cette condition négative, tout caractère esthétique disparaît. *Psychologie des sentiments*.

1° ur c'hantaezad poanius a enkrez, a izelidigezh, a leiadur buhez, direadus d'ur from kezivik, an aon ; 2° emskiant ul lusk, ur gremm feuls dispaket, ur muiadur buhez, direadus d'ur from kezivik, santad ar c'halloudegezh personel, an emgantaezañ en e furm yaek... ; 3° santad emouez pe anemouez hon diogelroez a-dal d'ur c'halloudezh ramzel : hep an aplegad nac'hek-mañ e steuz pep nauuuster kenedel.

GUYAU, en *Essai d'une morale sans obligation ni sanction*, a gerreisha meno ur c'hourzhenebiezh etre ar *c'haer* hag an **treüc'h** :

Le *sublime*, en morale comme en esthétique, semble tout d'abord en contradiction avec l'ordre... mais ce n'est là qu'une contradiction superficielle : le *sublime* a les mêmes racines que le beau, et l'intensité des sentiments qu'il suppose n'empêche pas une certaine rationalité intérieure.

An treüc'h en divezoniezh hag er genedoniezh a ziskouez da gentañ bezañ kontrol d'an urzh... Ur gontroliezh a-c'horre n'eo ken : an treüc'h zo dezhañ an hevelep gwrizioù hag ar c'haer ha taerded an trivliadoù a ental ne vir ket outañ a gaout ur boellezh diabarzh.

Ur prederour kempredel, Jean-Louis CHRETIEN, e *L'Effroi du beau*, Cerf, Paris, 1987, a zistaol ar gevenebiezh etre **treüc'h** ha *kaer*, o tamall d'ar genedoniezh bezañ hiniennekaet brizhummenn an **treüc'h** :

Ainsi Platon fait de l'effroi le premier présent de la beauté, et pour Dostoïevski et Rilke elle n'est que le commencement du terrible. Cette

joie douloureuse, démesurée comme tout amour, est la dimension oubliée par l'esthétique, qui la relègue dans le *sublime*, distingué du beau. Il faut surmonter l'esthétique pour penser la beauté, si elle est le visage même de l'être.

E se, Platon a ra eus an efreiz prof kentañ ar gened hag evit Dostoevsky ha Rilke n'eus anezhi nemet derou ar braouac'h. Hevelep levenez laurus, dreistmuzul evel ar garantez, zo ar vent ankouaet gant ar genedoniezh he dispell en treüc'h diforc'het diouzh ar c'haer. Distrec'hiñ ar genedoniezh a ranker evit devezout ar gened mard eo dremm end-eeun ar Boud.

Menegomp ivez an arver dibarek a ra LE SENNE eus an termen pa gomz eus “la *sublimité* du je” (Br. “**treüc'helezh** ar me”) a-zivout saviad an dangorenn na c'haller devezout netra anezhi anez ez aje da ergorenn — a reer anezhi c'hoazh ar “me *trehontel*” (sl. KIS-347, La-09, p. 14).

Distroomp d'ar gaouLonginus ha d'e “adlennenion” gempredel. Talvoudegezh *Peri; u{you}* eo e venn, ouzhpenn deskripañ dareuladoù, diskouez d'an dareulerezh e finvez a zo “denesaat an *ene*¹ (yuchv) d'ar pezh a zo a natur gantañ, an uhelled hag ar sklerijenn, an *uc'h* (u{yo}) hag al luc'h”² (p. 32). “An dalc'h eo gouzout hag eñ zo un arz da gelenn an diraez da vent an *don* (bavqo) hag an *uc'h*, ur *c'halvezder* (tevcnh), un *hentenn* (mevqodo). Derc'hel koun ez eus treüc'h, eleze *uhelled* (u{yo}) en traoù ma rank pignat betek enno *kemez* (lovgo) ur boud « a zo *kemezek* (logikov) dre natur », ha kelenn penaos e c'hell kement-se bezañ graet, sed an daou c'houstur skoulmet ha plezhet gant an Dizanv” (p. 21).

An Natur (Fusiv) eo ar pimpatrom, ha pezh a zisparti mab den diouzh an Natur zo un angouzout, un andurc'haat (kounaet Mougev Platon) a zleer diren dre an diorren. “An enganet zo da ziorren. An treüc'haat (ar gorren d'an treüc'h) eo an diorren end-eeun. Ematersiñ a ra an Aozer hag eñ zo ur *c'halvezder* a'n *uc'h*-ha-don. Ne c'haller ket lezel an natur d'ober ; hogen bez' ez eus un hentenn, kentr ha gweskenn da lakaat barr ar seveniñ (an treüc'h) da gefleuniañ e natur, eleze an natur *eneel*, *awenel* (yucikov) a zo *kemezek* ha graet evit an *dreist* (uJpevr). [...] Ar gorren d'an treüc'h zo ur wezhiadenn espar. Kel zo da zibradañ ar goueled, adsevel ha desammañ— petra ? Ar *stuziañ* (tevcnh, didaktikov) a gas d'an *naturel* (fusikov, gennai'o) en-dro, gant ma

¹ Ar stouedoù hag ar c'hrommelloù zo da verkañ e rank ar brezhoneg kinniget da gevatal bezañ intentet dre ar gresianeg, hemañ meneget er reveziadenn gentañ.

² An arroudoù etre daouskilfoù a droan diwar — hag a zavean da bajennoù — pennad Michel DEGUY usveneget : “Le grand-dire”.

ve devezet an natur, da skouer donezon an helavar enganet — rak mab den zo dre natur ur boud a *lavar* (lovgo") — evel lusk da emzistrec'hiñ. An natur ne vez diraezet evel goueled nemet mar gra ar *goursav* (e[kstasi"]) dezhi dazgorren. N'eo ket an darboellañ a zeu a-benn, met an treüic'h, a zo derc'haviñ" (p. 25).

Ha petra eo keflusker ar mont d'an treüic'h, an adsav eus an natur ha d'an Natur ? an dareulerezh, eme Longinus. “ An treüic'h el lavarout, kendon gant an traoù uhel « o tistremen an denel », a gorvo an holl loazioù, an holl galvezadoù — en o zouez an *dareuladoù* (schvmata) — ouzh o c'hendeuziñ (o c'hendodiñ) en un unded « heolel » hag e se ouzh o c'huzhat” (p. 26). Rak mard eo gin an dareulad d'an natur, mard eus etre an daou ur c'heñver a “ genstourm ”, ez eus ivez ur “ c'hevrediñ rinek : an dareulad, kalvezad « mibilius », a rank mont da guzh e-barzh an treüic'h a zo e guzhlec'h gwellañ ” (p. 28). “ An uhel ne zibrad ket hep skor an traoñ, an dre-zindan, an uhelled ne bad nemet dre emverniañ a-ziwar an traoñ, hemañ o steuziañ dre berzh ar gwazadur ez eo e hini, souten an uhel ” (pp. 28-29). “An dareuladoù a ra kein — a ya da ijinenn dinijal mar karer —evit gorren an *ene* betek al lec'h naturel, al *lec'h uhel* ma n'o gweler mui pa'z int evit an dinijal, ar *gourzaoliñ* (uJperbolhv) da skouer, an araez da welout un dra all : eleze an traoù uhel ” (p. 29).

Hevelep mont en disgwel ned eo ket un deberzh en armerzh an treüic'h, met ur retvez, un amplegad da zispakidigezh an treüic'h. “ Er penn kentañ e vez un *eskemm* (ajntidosi") etre an daou : an uhel hag an dareuladoù. Evit an anc'hloaz (pavqo"), pezh a dizh hag a drefu, pezh a drelat hag a ziroll, e vern ma ve lodek er stourm, gougevan, reolet, enrollet ha kabestret ; daveet en daolennad evel ar reñver. Met penaos ebarzhiñ an *ankemez* (a[logo") er *gemez* (lovgo") ? Dre wered rinek ur c'halvezad : an dareuladoù. [...] « An dareulad zo gwellañ pa guzh ez eo dareulad. » Hogen penaos kuzhat an dareulad ; penaos en deus an *areizher* (rJhvtwr) gallet klazañ an dareulad ? [...] Anat eo, dre e sked, e sklerijenn end-eeun. [...] An *ene* a c'hoanta bezañ denesaet d'ar pezh a zo « natur » dezhañ, d'ar pezh a zo *uc'h* ha *luc'h* : an dareuladoù a skoazell an denesaat dre ober skediñ d'an treüic'h maget gant o « *c'halvezded* » (tevcnh). [...] An « Heol » a gendaolont d'e sked a c'hell neuze, dre sklerijennañ, o derc'hel er skeud ” (pp. 32-33).

Aze e teu war wel priz an treüic'h : trelañ ar selloù, dec'han er sellerion un *ankouazh* (lhvqh), sankañ anezho er *morgoñv* (lhqargiva) o virout outo a gaout meiz eus araezadoù ar gorren. “ Barr an arz eo kuzhat e galvezadoù, arc'holeiñ e ardoù ennañ e-unan, disnaouaat e zareuladoù evel kemend-all a drokelloù mezhus : fo an treüic'h o kendeuziñ e holl aozennoù a zifrap ar selaouerion (lennenion) er goursav ken

ez eont dall gant an alfo ; intentomp e vez o disfiz eus an troioù chem, an trozennoù skubet, beuzet, bouzaret gant ar gorren d'an uc'h [...]. Dav eo ma ve ur *fatadenn* (sugkophv) gant ar selaouer, ha gant an holl, an deheber e-barzh, ur c'holl meiz evit ma ve hevelebet al lankad dareuladel ouzh lankad an naturel rik ; [...] un *ankouazh* (lhvqh) evel amplegad da zezrevell ar *wirionez* (ajlhvqeia) : an ajlhvqeia e-barzh al lhvqh, bennozhañ d'al lhvqh a ra ankouaat (a lak anverkadus) an amplegadoù dislavarus, diac'hinad an dezrevell splann eus ur « wirionez vras » ” (p. 33).

Michel DEGUY a gloz e bennad dre un nebeut evezhiadennoù o tont kentoc'h eus e breder (hag eus preder boutin semiotikourion e remziad) eget eus testenn ar gaouLonginus : “ Ar c'hewer a ve un dareulad, an dareulad goumezhet (sl. GBLF. ¶ 306), dareulad ar goumezañ an dareulad ” (p. 33). “ Er gerioù enta e kement ma reont dimp o ankouaat, e kement ma n'int ket evel gerioù ! Pezh a lavaran deoc'h n'eo ket lavarout. Na gredit ket pezh a gomzan anezhañ ha n'eus anezhañ nemet gerioù, na denn nemet da'm c'homzoù, h.a. Garanet e ve ar *goumezañ* e kalon end-eeun ar gerioù ? Evel ur meni *digonadell* (Gl. *performatif*) amparus d'an helavar ? Nac'hegezh ul labour enep d'an unan ; un doare emzispenn o labourat e kalon ar « gerioù », ar barzhoneg ? Ar varzhoniezh a vannela ar barzhoneg a emvannela er varzhoniezh (a emguzum e gound ar pezh en distremenfe hag a ve eñ e unan) ” (pp. 34-35).

Ha klozañ a rin da'm zro ? Hag an *Natur* (Fuvsis) longinek, an *uc'h* ma tle an ene emc'horren betek ennañ da adkavout e wir natur ne ve ket un heklek d'an *Derc'h* (ΔΙdeva) platonek, d'an *hont* nad eo ar bed nemet ur skeudenn anezhañ ? Mar bez ar gaouLonginus ali gant Platon war ar ret eo diorren war-benn diraez ar finvez, emañ maezienn ha hentenn e ziorreadur gwall bell diouzh re e ziaraoger. Hent platonek ar wirionez, eleze arvesterezh an *Derc'hoù*, eo an deoliezh hag an damant d'ar Mad er Geoded. Hent longinek an *uc'h* zo kevodiñ ha sterniañ nerzhoù feuls an *eul* e kabestroù al *lavar*, ar *gemez* (lovgo") evit amparañ un *dareulerezh* a ve an “ ijinenn dinijal ” kevazas. Souezh ebet he defe an hevelep damkaniezh dedennet kentoc'h eget ar brederourion an dareulourion hag, en hon amzer, ar semiotikourion. Ar re-mañ, krennet ganto o fredervaez da amgant an arouezioù, dieubet diouzh nep damant d'un *hont*, a savlec'h an *uc'h* evel ma veze amparet “ Doue ar brederourion ” ma n'eo ket un doue “ *ex machina* ”¹.

¹ Evit Michel DEGUY e'm eus soñj eus an emziviz hor boe e 1986 Paul Keineg, Naomi Schor ha me war an hent hon c'hase eus San Francisco da Yosemite Valley ma lavaren va dipitadenn rak e zehentadur, e ziruzadur eus ar varzhoniezh risklus bepred d'ar semiotik dirisklat karront.